

ПРИНЦИПИ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Бєсєдін І.О.,

аспірант кафедри конституційного, адміністративного

та фінансового права

Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова

e-mail: loyals@ukr.net

Бєсєдін І.О. Принципи гуманітарної допомоги.

В статті проаналізовано основні міжнародні нормативні акти, що регулюють питання принципів гуманітарної допомоги. А саме: Європейські операції з цивільного захисту та гуманітарної допомоги. Гуманітарні принципи, ухвалені Європейською комісією; Лісабонський договір (Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС); Регламент Ради (ЄС) № 1257/96 від 20.06.1996 р. щодо гуманітарної допомоги; Європейський консенсус про гуманітарну допомогу, підписаний в грудні 2007 року Радою ЄС, Європейським парламентом і Європейською комісією; Принципи Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, проголошені у Відні в 1965 році 20-ю Міжнародною конференцією Червоного Хреста і Червоного Півмісяця; Основний гуманітарний стандарт якості та підзвітності.

Наголошено, що всі держави-члени ЄС зобов'язалися дотримуватися принципів надання гуманітарної допомоги, які ґрунтуються, зокрема, на міжнародному гуманітарному праві. Йдеться про чотири ключових принципи, які впливають із Женевських конвенцій 1949 року: 1). Гуманність означає, що на людські страждання потрібно реагувати, де б вони не відбувалися, приділяючи особливу увагу найбільш вразливим верствам населення; 2). Нейтральність означає, що гуманітарна допомога повинна надаватися без переваги жодній стороні у збройному конфлікті чи іншій суперечці; 3) Неупередженість означає, що гуманітарну допомогу здійснюють виключно на основі потреб без будь-якої дискримінації; 4) Незалежність означає автономність гуманітарних цілей від політичних, економічних, військових або інших завдань.

Автор піддає сумніву доречність застосування такого принципу гуманітарної допомоги, як принцип недискримінації. Натомість запропоновано за аналогією з принципами гуманітарної діяльності Червоного Хреста, доповнити наведений перелік принципами добровільності, єдності, універсальності.

На підставі проведеного аналізу існуючих міжнародних нормативно-правових актів щодо визначення переліку принципів гуманітарної допомоги, запропоновано такий узагальнений їх перелік: гуманність; нейтральність; неупередженість; незалежність; добровільність; єдність; універсальність.

Ключові слова: гуманітарна допомога, адаптація законодавства, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, корупція, посадові особи, володіння, зобов'язання, принципи, відповідальність, захист.

Besedin I. Principles of humanitarian aid.

The article analyzes the main international regulations governing the principles of humanitarian assistance. Namely: European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. Humanitarian Principles adopted by the European Commission; the Lisbon Treaty (Treaty on the European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union); Council Regulation (EC) No. 1257/96 of 20.06.1996 on humanitarian aid; the European Consensus on Humanitarian Aid, signed in December 2007 by the Council of the EU, the European Parliament and the European Commission; the Principles of the International Red Cross and Red Crescent Movement, proclaimed in Vienna in 1965 by the 20th International Conference of the Red Cross and Red Crescent; the Core Humanitarian Standard for Quality and Accountability.

It is emphasized that all EU member states have pledged to adhere to the principles of humanitarian assistance, which are based, in particular, on international humanitarian law. These are four key principles that stem from the Geneva Conventions of 1949: 1). Humanity means that human suffering must be addressed wherever it occurs, with special attention to the most vulnerable; 2). Neutrality means that humanitarian assistance should be provided without favoring any party to an armed conflict or other dispute; 3) Impartiality means that humanitarian assistance is provided solely on the basis

of need without discrimination; 4) Independence means that humanitarian objectives are autonomous from political, economic, military or other objectives.

The author questions the appropriateness of applying such a principle of humanitarian assistance as the principle of non-discrimination. Instead, the author suggests that, by analogy with the principles of humanitarian activity of the Red Cross, the list should be supplemented with the principles of voluntariness, unity and universality.

Based on the analysis of the existing international legal acts on determining the list of principles of humanitarian assistance, the author proposes the following generalized list of them: humanity; neutrality; impartiality; independence; voluntariness; unity; universality.

Key words: humanitarian aid, adaptation of legislation, European Union, United Nations, Council of Europe, corruption, officials, possession, obligations, principles, responsibility, defense.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні наміри України потребують відповідного планомірного адаптування національного законодавства до законодавства ЄС. Зокрема, й у частині законодавства, пов'язаного із наданням та отриманням гуманітарної допомоги. Статтю 3 Договору про ЄС [1] визначено, що метою Союзу є сприяння миру, його цінностям і добробуту народів. Союз надає громадянам зону свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів, у якій забезпечено вільне пересування осіб разом із відповідними заходами стосовно зовнішнього прикордонного контролю, притулку, імміграції й запобігання та боротьби зі злочинами... У своїх відносинах із більш широким світом Союз підтримує та пропагує свої цінності й інтереси та забезпечує захист своїх громадян. Він сприяє миру, безпеці, сталому розвитку Землі, солідарності й взаємній повазі між народами, вільній і справедливій торгівлі, викорінюванню бідності та захисту прав людини, зокрема прав дитини, а також суворому дотриманню й розвитку міжнародного права, уключаючи дотримання принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй. Ще один важливий документ у цій сфері – Лісабонський договір передбачає, що ЄС надаватиме сприяння, допомогу та захист жертвам природних і техногенних катастроф (ст. 214) і підтримуватиме й координуватиме системи цивільного захисту своїх держав-членів (ст. 196) [2]. Також міжнародні нормативно-правові акти містять відповідні переліки принципів гуманітарної допомоги. Враховуючи фактор російсько-української війни, вкрай важливо дотримуватися зазначених принципів і врахування їх всіма учасниками відносин, пов'язаних з гуманітарною допомогою.

Мета дослідження: проаналізувати міжнародні нормативно-правові акти, які визначають принципи гуманітарної допомоги, з'ясувати систему цих принципів та сформувати власний їх перелік.

Стан опрацювання проблематики. Науково-теоретичну базу дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Варто виділити наукові праці таких фахівців: В. Шевцов («Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», 2023), С. Волков («Гуманітарна допомога в Україні: сучасні виклики», 2023), Б. Андросук («Гуманітарний сектор в Україні: уроки, пройдені за рік повномасштабної війни», 2023), О. Кришевич («Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один із видів шахрайства», 2022), О. Марін («Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України», 2022), М. Хавронюк («За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність», 2022), А. Шевчук, О. Боднарук («Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги», 2022).

Проте зазначені роботи загалом стосуються досліджень у сфері кримінального права, кримінального процесу та кримінології. Комплексне дослідження сучасних проблем щодо правового режиму гуманітарної допомоги, особливо, зважаючи на введення воєнного стану, відсутнє. Це посилює рівень актуальності та своєчасності нашого дослідження.

Проблеми гуманітарної допомоги також аналізуються такими дослідниками, як: М. Атмар, К. Дені, Д. Райнгардт, Ш. Дані, Г. Бандов, Г. Гошович, П. Ван Ельсуwege, Я. Орбі, М. Паріят, Н. Карпчук та ін. У своїх працях вони серед іншого розглядають історичні аспекти формування гуманітарної допомоги, норми міжнародного гуманітарного права. Також вони акцентують увагу, власне, на гуманітарній діяльності Європейського Союзу – її принципах, нормативному та інституційному забезпеченні. І, як слушно зазначають Я. Турчин, О. Івасечко, О. Цебенко, ключовою для вивчення є проблема політизації гуманітарної допомоги під впливом сучасних світових процесів, а також пріоритетів гуманітарних донорів у зовнішній політиці та посиленні глобального лідерства [3].

Виклад основного матеріалу. Всі держави-члени ЄС зобов'язалися дотримуватися принципів надання гуманітарної допомоги, які ґрунтуються, зокрема, на міжнародному гуманітарному праві. Йдеться про чотири ключових принципи, які випливають із Женевських конвенцій 1949 року: 1). *Гуманність* означає, що на людські страждання потрібно реагувати, де б вони не відбувалися,

приділяючи особливу увагу найбільш вразливим верствам населення; 2). *Нейтральність* означає, що гуманітарна допомога повинна надаватися без переваги жодній стороні у збройному конфлікті чи іншій суперечці; 3) *Неупередженість* означає, що гуманітарну допомогу здійснюють виключно на основі потреб без будь-якої дискримінації; 4) *Незалежність* означає автономність гуманітарних цілей від політичних, економічних, військових або інших завдань [4].

Зазначені Основоволожні принципи гуманітарної допомоги виплавають також із Принципів Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, проголошених у Відні в 1965 році 20-ю Міжнародною конференцією Червоного Хреста і Червоного Півмісяця [5]. Їх перелік значно ширший і окрім наведених принципів також включає в себе такі: *добровільність, єдність, універсальність*. І хоча ця організація у багатьох ситуаціях, особливо, що стосується подій російсько-української війни, проявляє себе не найкращим чином, наведені принципи заслуговують на увагу. Незважаючи на те, що ці принципи, як вже зазначали вище, стосуються конкретно діяльності Червоного Хреста, їх можна сміливо поширити на будь-яку гуманітарну діяльність. Так, у своїй добровільній діяльності з надання допомоги суб'єкт її надання жодною мірою не повинен керуватися прагненням отримати вигоду. Пропонуючи допомогу слід керуватися виключно бажанням допомогти. Це – яскравий вияв солідарності.

Принцип єдності, на нашу думку, має трактуватися як такий, за яким гуманітарна діяльність здійснюється через відповідні організації, співробітники і волонтери яких, обираються з-поміж представників усіх етнічних і соціальних груп, не проводячи жодних відмінностей за ознакою раси, статі, класу, віросповідання, політичних поглядів або за будь-якими іншими критеріями. Принцип універсальності ж виявляється крізь призму розуміння того, що сутність людських страждань всюди однакова, вона по-своєму універсальна, і вона потребує універсального реагування.

Слушним також видається думка Н. Крапчук, щодо необхідності врахування ще таких додаткових принципів гуманітарної допомоги, як: *координації, узгодженості й взаємодоповнюваності між задіяними учасниками; якості, ефективності й підзвітності; різноманітності партнерських відносин* [6, с. 21].

Дещо інші положення містить Лісабонський договір (Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС) [7], Глава 3 якого має назву «Гуманітарна допомога». У ст. 214 йдеться про те, що операції ЄС у сфері гуманітарної допомоги проводяться у рамках принципів та цілей зовнішньої діяльності Союзу. Важливим положенням, також закріпленим у ст. 214 є те, що «операції з гуманітарної допомоги проводяться згідно з принципами міжнародного права та згідно з принципами *неупередженості, нейтральності та недискримінації*». Дана норма є де в чому недолуга, оскільки включення принципу недискримінації значною мірою в одних випадках обмежує, а в інших – зобов'язує ЄС надавати гуманітарну допомогу. Водночас, очевидно, що надання такої допомоги, планується відповідно до можливостей ЄС та держав-членів. У випадку виникнення між такими державами конфлікту щодо надання/не надання допомоги третій державі, держава-член ЄС завжди зможе апелювати до порушення принципу недискримінації.

Хоча закріплення принципу недискримінації відповідає іншому документу ЄС, а саме – Регламенту Ради (ЄС) № 1257/96 від 20.06.1996 р. щодо гуманітарної допомоги [8]. У Регламенті було передбачено, що гуманітарна допомога ЄС включає операції з допомоги, надання допомоги та захисту на недискримінаційній основі для допомоги людям у третіх країнах, особливо найбільш уразливим серед них, і, як пріоритет, державам, що розвиваються, жертвам стихійних лих, жертвам криз, спричинених людиною (війни, бойові дії), а також у виняткових ситуаціях чи обставинах (наприклад, природні або техногенні катастрофи). Це робиться протягом часу, необхідного для задоволення гуманітарних потреб, що впливають із цих різних ситуацій. Така допомога повинна також включати операції з підготовки до ризиків або запобігання катастрофам чи подібним винятковим обставинам (ст. 1 Регламенту).

На рівні ЄС гуманітарні принципи закріплені в Європейському консенсусі про гуманітарну допомогу, підписаному в грудні 2007 року Радою ЄС, Європейським парламентом і Європейською комісією (далі – Консенсус). Консенсус спрямований на підвищення узгодженості, ефективності та якості гуманітарного реагування ЄС. Основними цілями гуманітарної діяльності, закріпленими в Консенсусі, є: збереження життя; запобігання та полегшення страждань; сприяння збереженню людської гідності перед обличчям стихійних лих та антропогенних катастроф. На основі положень Консенсусу країни та інституції ЄС погоджуються працювати скоординовано та взаємодоповнюючи один одного, а також підтримувати загальну координуючу роль Організації Об'єднаних Націй. Дії варіюються від готовності та зменшення ризиків катастроф, реагування на надзвичайні ситуації, допомоги в затяжних кризах до раннього відновлення та зв'язку з роботою партнерів з розвитку. Аналізований документ також визначає способи використання сил і засобів цивільного захисту та військових ресурсів у реагуванні на надзвичайні ситуації [9].

Разом з Регламентом про гуманітарну допомогу, Консенсус визначає специфічний характер і мандат гуманітарної допомоги: вона надається виключно на основі потреб, відповідно до принципів належного гуманітарного донорства.

На гуманітарну допомогу ЄС не впливають жодні політичні, стратегічні, військові чи економічні цілі. Це також важливо для того, щоб забезпечити можливість надання допомоги людям, які постраждали від кризи, в часто складних політичних і безпекових умовах [1].

В контексті нашого дослідження варто також звернути увагу на Кодекс поведінки [10]. В ньому передбачено 10 принципів поведінки у сфері гуманітарної діяльності:

- ✓ Гуманітарний імператив стоїть на першому місці.
- ✓ Допомога надається незалежно від раси, віросповідання чи національності отримувачів і без будь-яких несприятливих відмінностей. Пріоритети допомоги визначаються виключно на основі потреб.
- ✓ Допомога не буде використовуватися для просування певної політичної чи релігійної позиції.
- ✓ Ми намагатимемося не діяти як інструмент державної зовнішньої політики.
- ✓ Ми поважатимемо культуру та звичаї.
- ✓ Ми намагатимемося будувати реагування на катастрофи на основі місцевого потенціалу.
- ✓ Ми повинні знаходити способи залучення бенефіціарів програм до управління допомогою в надзвичайних ситуаціях.
- ✓ Допомога має бути спрямована на зменшення вразливості до катастроф у майбутньому, а також на задоволення основних потреб.
- ✓ Ми несемо відповідальність як перед тими, кому прагнемо допомогти, так і перед тими, від кого приймаємо ресурси.
- ✓ У нашій інформаційній, публічній та рекламній діяльності ми повинні визнавати жертв катастроф гідними людьми, а не безнадійними об'єктами [11].

Отже, окрім принципів гуманітарної діяльності в міжнародних документах також йдеться й про відповідні стандарти. Зокрема, існує Основний гуманітарний стандарт якості та підзвітності [12]. Ним встановлено дев'ять зобов'язань, які організації та особи, залучені до гуманітарного реагування можуть використовувати для підвищення якості та ефективності допомоги, яку вони надають. Це також сприяє підвищенню підзвітності перед громадами та людьми, які постраждали від кризи: знання того, що гуманітарні організації взяли на себе зобов'язання, дасть змогу притягнути ці організації до відповідальності. Як основний стандарт, описує основні елементи принципової, підзвітної та якісної гуманітарної діяльності. Зазначається, що гуманітарні організації можуть використовувати його як добровільний кодекс для приведення у відповідність своїх внутрішніх процедур. Він також може бути використаний як основу для перевірки результатів їх діяльності [13].

Отже, враховуючи наведений аналіз існуючих міжнародних нормативно-правових актів щодо визначення переліку принципів гуманітарної допомоги, можемо запропонувати такий узагальнений їх перелік: 1). Гуманність; 2). Нейтральність; 3). Неупередженість; 4). Незалежність; 5). Добровільність; 6). Єдність; 7). Універсальність; 8). Координація; 9). Якість; 10). Ефективність; 11). Підзвітність; 12). Різноманітність партнерських відносин.

У зв'язку із тим, що зовнішньополітичними планами України є інтеграція в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, безумовно, національне законодавство повинно враховувати загальноприйняті міжнародні принципи в тому числі базові принципи здійснення гуманітарної допомоги. Водночас варто наголосити, що й міжнародні партнери України також мають дотримуватися зазначених принципів. Проаналізуємо деякі сучасні події з цієї позиції.

По-перше, згадаємо планомірну антиукраїнську політику словацького Прем'єр-міністра Роберта Фіцо. У зв'язку із зупинкою транзиту російського газу через Україну у 2025 р. його політика перейшла до відвертих, прямих погроз у бік України. Він зазначає серед іншого, що Словаччина має намір застосувати право вето щодо низки рішень Європейського Союзу, які стосуються України. Це у свою чергу може негативно вплинути на надання гуманітарної допомоги Україні з боку ЄС – повне чи часткове її припинення, прийняти рішення про значне скорочення або повне скасування пільг для біженців або зупинити постачання електроенергії [14]. Видається щонайменше дивним те, що цивілізований і демократичний світ «не бачить» чітких паралелей між енергетичним та гуманітарним шантажем, що активно наразі застосовує Р. Фіцо по відношенню до України із нещодавнім багаторічним енергетичним, зокрема, газовим, шантажем В. Путіна по відношенню до європейських країн. У цьому випадку явно порушується вище згадані принципи гуманності та незалежності надання гуманітарної допомоги, коли знекровленій тяжкою війною Україні висуваються нездійсненні умови повернення до енергетичної кабали з рф.

Інший приклад, який яскраво ілюструє недодержання країнами-партнерами України принципів надання гуманітарної допомоги – це указ Д. Трампа про 90-денну паузу у наданні іноземної допомоги. Це здійснюється, як зазначається, з метою перевірки ефективності допомоги за кордоном і її відповідності зовнішній політиці США. На виконання цього указу Держдепартамент США видав розпорядження про припинення надання майже всієї допомоги США за кордоном. При чому йдеться як про чинні програми, так і про нові, а в окремих випадках – й про виконанні [15].

Лише за тиждень після розпорядження адміністрації Д. Трампа про припинення всієї зовнішньої допомоги США наслідки стали відчутними в Україні. Десятки гуманітарних організацій оголосили про зупинку програм, які забезпечували допомогу ветеранам, внутрішньо переміщеним особам та жителям прифронтових територій. США раніше фінансували ремонти шкіл, дитячих садків та житлових будинків для внутрішньо переміщених осіб. Тепер усі ці проекти зупинені [16].

В аналізованій ситуації зі США йдеться не лише про порушення принципів гуманності та незалежності надання гуманітарної допомоги. Адже США – не лише наш партнер у боротьбі із агресією РФ. Це – країна-гарант, що на виконання відмови Україною від свого ядерного озброєння, взяла на себе зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Звісно, США можуть і мають здійснювати моніторинг щодо допомоги, яка ними надається. Але випадок із Україною – є особливим, адже ми перебуваємо у війні і розраховуємо та потребуємо підтримки з боку США і дотриманням ними своїх зобов'язань. І у цьому контексті доречним було би врахування цих обставин у процесі моніторингу.

Висновки. Аналіз відповідних нормативно-правових актів, у яких містяться переліки принципів гуманітарної допомоги, надав можливість визначити ті, що залишаються і понині актуальні, так і ті, що наразі не відповідають меті надання гуманітарної допомоги. Сприяння та забезпечення дотримання цих принципів мають важливе значення для ефективної гуманітарної координації та ефективного гуманітарного реагування. Враховуючи існуючі переліки аналізованих принципів на доктринальному на міжнародному рівні, запропоновано такий їх узагальнений перелік: 1) Гуманність; 2) Нейтральність; 3). Неупередженість; 4). Незалежність; 5). Добровільність; 6). Єдність; 7). Універсальність; 8). Координація; 9). Якість; 10). Ефективність; 11). Підзвітність; 12). Різноманітність партнерських відносин.

Зазначимо також, що, на жаль, політика окремих держав не сприяє стабілізації складних ситуацій, в яких нині перебуває Україна. В умовах російсько-української війни – це є причиною поглиблення гуманітарної кризи в Україні, людських втрат тощо. І те, що в XXI столітті демократичний світ допускає такі гуманітарні шантажі – це говорить про шлях в нікуди. Питання відповідальності все більше переходять у розділ слів та теорій. І принципи гуманітарної допомоги – це не теоретична категорія, а практична. Саме тому їх чіткий, зрозумілий і такий, що відповідає сучасним реаліям перелік є вкрай важливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Consolidated version of the Treaty on European Union – Title I – Common provisions – Article 3 (ex Article 2 TEU) (OJ C 202, 7.6.2016, p. 17). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex:12016M003>.
2. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HR/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT>.
3. Турчин Я.Б., Івасечко О.Я., Цебенко О.О. Принципи гуманітарної допомоги Європейського Союзу: імплементація та виклики. *Регіональні студії*, 2024. № 36. С. 106–111. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/36/19.pdf>.
4. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. Humanitarian principles. European Commission. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/humanitarian-principles_en.
5. Основоположні принципи Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2022/06/Fundamental-principles-UKR.pdf>.
6. Карпчук Н. Гуманітарна допомога та цивільний захист як напрям діяльності Європейського Союзу для сприяння міжнародному миру й безпеці. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. № 1 (5). С. 13–22.
7. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

8. Council Regulation (EC) No 1257/96 of 20 June 1996 concerning humanitarian aid. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1996R1257:20090420:EN:PDF>.
9. The European Consensus on Humanitarian Aid. Signed by the Council, European Parliament and European Commission in 2007. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/european-consensus_en.
10. Code of conduct of the ICRC. URL: <https://www.icrc.org/en/document/code-conduct-employees-icrc>.
11. Humanitarian principles and standards. URL: <https://higuide.elrha.org/humanitarian-parameters/humanitarian-principles-and-standards>.
12. Core Humanitarian Standard on Quality and Accountability. URL: <https://psea.interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/Core%20Humanitarian%20Standard.pdf>.
13. Основний Гуманітарний Стандарт щодо Якості та Підзвітності (CHS). URL: https://www.corehumanitarianstandard.org/_files/ugd/74bf17_660d6982b097419fbcee02de4457c957.pdf.
14. Зупинка транзиту російського газу: Фіцо погрожує залишити Україну без гуманітарної допомоги. URL: <https://espresso.tv/svit-zupinka-tranzitu-rosiyskogo-gazu-fitso-pogrozhue-zalishiti-ukrainu-bez-gumanitarnoi-dopomogi>.
15. US freezes almost all foreign aid. URL: <https://edition.cnn.com/2025/01/24/politics/us-freezes-foreign-aid/index.html>.
16. Зупинка американської допомоги: як це вдарило по гуманітарних організаціях в Україні. URL: <https://daycom.com.ua/news/zupinka-amerikanskoji-dopomogi-yak-ce-vdarilo-po-gumanitarnih-organizacijah-v-ukrayini>.